

Література

1. Зелений В.І. Розвиток педагогічної культури молодих офіцерів внутрішніх військ МВС України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / В.І. Зелений ; Київський ін-т внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України. – К., 2003. – 218 с.
2. Пелипчук С.М. Педагогічні умови формування суб'єктності майбутніх юристів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / С.М. Пелипчук ; Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2006. – 239 с.
3. Кустов П.В. Психолого-педагогическая подготовка слушателей в ВУЗе МВД России как руководителей подразделений органов внутренних дел : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / П.В. Кустов. – СПб., 2003. – 222 с.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 375 с.
5. Філософський словник / [за ред. В.І. Шинкаренка]. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slovyk.net>.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
8. Зимняя И.А. Педагогическая психология : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. / И.А. Зимняя. – Ростов н/Д : Феникс, 1997. – 480 с.

МОЛЧАНЮК О.В.

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ЕВРИСТИЧНОЇ БЕСІДИ

У педагогічній науці сьогодні триває пошук нових ефективних шляхів удосконалення навчального процесу. Підвищення якості навчання школярів реалізується за допомогою розробки та впровадження нових педагогічних технологій і методик, а також удосконалення вже існуючих. Важливо навчити людину самостійно орієнтуватися в інформації, успішно її використовувати. Для цього необхідно формувати здатність особистості творчо, нешаблонно мислити, самостійно поповнювати свої знання, бо прогрес залежить великою мірою від інтелектуального потенціалу суспільства, освіти й науки. Як зазначив Г. Вашенко, “людина мислить і творить остільки, оскільки вона вільна й активна. З падінням активності занепадає й процес мислення і творчої фантазії” [1, с. 2].

До ключових проблем педагогіки, які потребують постійного творчого аналізу та експериментальних перевірок, належить формування пізнавальної активності особистості школяра, тому що, за словами І. Харламова, “тут, як у фокусі, тісно переплітаються ті соціальні, психологічні й педагогічні вимоги, які висуваються до формування особистості” [4, с. 14].

На перше місце у формуванні активності виходить питання виховання потреб особистості в інтелектуальному, культурному, моральному аспектах та її саморозвитку. Значення цих проблем зростає у зв'язку з розвитком демократії в суспільстві та необхідністю подолання суперечностей, які виникають: з одного боку, широке залучення народу до управління державою, а з іншого, – недостатня компетентність багатьох його представників, і як наслідок цього – негативні явища в політиці, економіці, екології.

Таким чином, “виховання пізнавальної активності в шкільний період життя людини є основою підготовки молодого покоління до продуктивної професійної діяльності, яка сприяє науково-технічному прогресу суспільства, його соціально-економічному розвитку” [2, с. 8], тому що активну особистість відзначає вміння ставити й розв'язувати нові проблеми, ініціатива, оригінальність мислення, протидія консерватизму, шаблону, здатність до критичного аналізу умов, фактів, підходів тощо.

Пізнавальна активність школяра є важливою умовою вдосконалення й одночасно показником ефективності навчально-виховного процесу в початковій школі, оскільки: а) стимулює розвиток особистості; б) забезпечує сприятливий мікроклімат учня в сім'ї [1]; в) спонукає вчителів, вихователів до самоосвіти, пошуків шляхів досягнення високих результатів навчання (відбір змісту освіти, розробка технологій навчання й виховання тощо).

Сучасна початкова школа, орієнтована на розвиток пізнавальної активності, гостро ставить перед учителем проблему вибору методів навчання. Метод евристичної бесіди, випробуваний тисячоліттями, не втрачає своєї актуальності й сьогодні, оскільки "орієнтація на здобуття учнем результатів власним розумом і власними зусиллями (хай і поставлених учителем і за його активної допомоги) завжди є ефективнішим, аніж пасивне засвоєння знань та їх відтворення без глибокого усвідомлення суті" [3, с. 58].

Отже, проблема використання евристичної бесіди як методу формування пізнавальної активності учнів – багатогранна кардинальна проблема не лише дидактики, а й усього процесу виховання особистості. У розв'язанні питань формування активності – витоки багатьох інших питань: виховання потреб у знаннях; вироблення в школярів уміння навчатися, мислити; розвиток пізнавальних інтересів, самостійності, творчості; забезпечення глибини й міцності знань; визначення рівнів розумового розвитку учнів тощо.

Цінні думки стосовно використання методів активізації пізнавальної діяльності учнів знаходимо в прогресивних педагогів минулого: Я. Коменського, Ж. Руссо, К. Гельвеція, Й. Песталоцці, А. Дістервега та ін. Значний внесок у обґрунтування питань активізації зробив К. Ушинський та його послідовники. Багатий досвід накопичено у вітчизняній педагогіці 20-х рр. ХХ ст. Конкретні шляхи реалізації принципу активності розроблено в 30-х рр. ХХ ст. П. Блонським, О. Залужним, П. Зінченко, О. Леонтьєвим.

Нова хвиля теоретичних і методичних досліджень питань активізації діяльності школярів розпочалася з кінця 1950-х рр. Плідними в цьому плані були 60-ті та 70-ті рр. ХХ ст.

Мета статті – розглянути актуальні питання, пов'язані з організацією роботи молодших школярів за допомогою методу евристичної бесіди.

У працях педагогів, психологів і методистів обґрунтовано проблеми сутності активності особистості, психологічних механізмів активності, питання активізації шляхом удосконалення методів, форм навчання; організації самостійної роботи як засобу активізації тощо. Проте недостатньо в наукових працях висвітлено питання формування активності молодших школярів у різних видах їх навчально-пізнавальної діяльності. М. Коган зазначає "ніколи особистість, не зуміє охопити все величезне різноманіття конкретних форм пізнавальної, оцінно-орієнтовної, комунікативної, трудової, художньої діяльності. Однак ідеальною треба вважати таку ситуацію, у якій особистість зможе так чи інакше взяти участь у всіх напрямках діяльності, розкриваючи і стверджуючи себе в повноті особистісно-людських якостей.

Аналіз педагогічного досвіду початкової школи свідчить про те, що проблема використання евристичної бесіди як методу розвитку пізнавальної активності ще не стала для більшості вчителів предметом спеціального формування.

Незначна кількість спеціальних завдань і вправ у підручниках недостатня та відсутність методичних розробок з аналізованої проблеми; мала обізнаність учителів із психолого-педагогічними аспектами проблеми.

Як зазначав А.М. Матюшкін, оскільки пізнавальна активність особистості сприяє підвищенню якості будь-якої сфери діяльності, на її формування впливають різноманітні об'єктивні й суб'єктивні фактори. Ці впливи ефективні, якщо вони інтегруються з об'єктивної в суб'єктивну сферу. Тому необхідним є цілісний підхід як до вивчення феномена евристичної бесіди як методу формування пізнавальної активності учнів, так і її формування в початковій школі, що й визначає актуальність дослідження проблеми.

Організація навчання в початковій школі залежить як від обсягу та змісту навчального матеріалу, так і від правильного вибору методів його викладання. Відомо, що тільки правильно підібрані методи навчання, які відповідають змістові навчального матеріалу й вікові учнів, забезпечують ефективне засвоєння знань, підвищують їх якість, посилюють виховну функцію засвоєних знань.

Виходячи з того, що навчально-виховний процес у школі являє собою поєднання педагогічної діяльності вчителя та навчальної діяльності учнів, під методом навчання логічно треба розуміти спосіб передачі знань учителем і одночасно спосіб засвоєння їх учнями. Тобто метод навчання – це упорядковані способи взаємопов'язаної діяльності вчителя та учнів, які спрямовані на вирішення навчально-виховних завдань.

На сучасному етапі розвитку шкільної практики розроблені й широко використовуються різноманітні методи навчання, які за найбільш суттєвими ознаками класифікують на певні групи. У сучасній дидактиці виділяють кілька класифікацій методів. Найбільш важливими серед них вважають такі: 1) за джерелами знань і взаємопов'язаної діяльності вчителя й учня; 2) за характером дидактичних завдань; 3) за рівнем пізнавальної самодіяльності учнів.

Найбільш простою й широко відомою серед учителів і методистів є класифікація методів за джерелами знань. Враховуючи джерело надходження знань, дію вчителя й учнів, усі методи навчання поділяють на три групи: словесні, наочні та практичні. У першій групі методів джерелом знань є слово, у другій – показ, а в третій – практична робота.

При застосуванні методів навчання першої групи учні набувають знань у словесній формі (через слово) з повідомлень учителя або з книг. У разі потреби використовують відповідні види наочних засобів навчання. До цієї групи можна зарахувати розповідь, бесіду, пояснення, читання підручника, науково-популярної літератури тощо. Діяльність учнів полягає переважно в слуханні, осмисленні знань і наступних усних або письмових відповідей. Отже, слово в цій групі методів має вирішальне значення.

Бесіда як метод навчання є “діалогом між учителем і учнем, який підпорядковується конкретній меті” [19], цей метод широко застосовується в процесі навчання молодших школярів і має великі можливості в управлінні їх пізнавальною діяльністю.

Бесіда – це складний спосіб організації пізнавальної діяльності учнів. Його особливість полягає в тому, що інформація відтворюється або сприймається школярами частинами, у формі “запитання – відповідь”.

У дидактиці визначено такі функції методу бесіди:

- створення психологічної установки на засвоєння нового матеріалу, мотивація пізнавальної діяльності учнів під час вивчення певної теми, постановка перед учнями проблемної ситуації;
- розкриття змісту фактичного матеріалу; опис певного об'єкта, повідомлення про події, явища;
- розкриття причинно-наслідкових та інших зв'язків між предметами і явищами навколишнього середовища;
- зведення знань у певну систему;
- інструктування учнів щодо їх діяльності [5, с. 184–185].

Широкі функції бесіди в системі навчання й виховання молодших школярів зумовлюють її місце в навчальному процесі. Бесіди можна застосовувати на всіх етапах навчання: під час підготовки до засвоєння нового матеріалу, у процесі його пояснення, засвоєння, застосування та узагальнення.

Бесіда – це також структурний елемент (прийом) усіх інших методів. Основна її функція – це управління різними видами навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів.

Серед теоретиків дидактики та вчених, котрі займаються методами навчання і їх класифікацією, досі немає однозначного погляду на місце евристичної бесіди серед них. По суті, жодна з існуючих класифікацій за певним критерієм не визначає окремого місця цьому методу.

Визначення сутності евристичної бесіди вимагає тлумачення таких понять:

1. Евристика – історично започаткований Сократом (470–399 рр. до н. е.) особливий метод ведення діалогу, навчання, що ґрунтується на системі навідних питань, які спонукають, “підштовхують” співрозмовника до самостійного вирішення проблеми. В античній філософії евристикою називали сукупність прийомів навчання за допомогою навідних питань, теорія такої методики. На сьогодні евристика – це: 1) сукупність методів дослідження, спрямованих на відкриття, пізнання нового, раніше невідомого; 2) наука, що вивчає процеси продуктивного творчого мислення; 3) алгоритм оптимального пошуку варіантів розв'язування задач, специфічних для штучного інтелекту.

2. Пошукові (евристичні) методи навчання забезпечують максимальну пізнавальну активність учнів, що спирається на розвинутий пізнавальний інтерес. Відповідно до типології І. Лернера і М. Скаткіна, до цієї групи належать такі методи: частково-пошуковий, метод проблемного навчання та дослідний. До застосування цих методів схильні сучасні інноваційні методики. Пошукова діяльність учнів є перехідною ланкою до творчості.

Отже, евристична бесіда – це метод навчання, який полягає в тому, що вчитель уміло поставленими запитаннями (інколи навідними) спонукає учнів самостійно на основі їх знань, уявлень, життєвого досвіду, спостережень приходити до певних висновків, формулювати поняття і правила.

Дидактична суть евристичної бесіди як методу полягає в тому, що “цей метод навчання передбачає розмову вчителя з учнями, організується за допомогою продуманої системи запитань і передбачає не пряме повідомлення знань учням, а їх власне знаходження зв'язків із уже відомим і виведенням закономірностей” [1, с. 9].

Схема динаміки інформації в процесі евристичної бесіди має такий вигляд: вчитель → учні → вчитель → учні...

Зі схеми бачимо, що постановка запитань не є прерогативою тільки вчителя, учні також можуть ставити запитання, потрібні їм для осмислення матеріалу.

У процесі застосування евристичної бесіди вчитель грамотно сформульованими запитаннями спрямовує думку учнів на розуміння ними суті матеріалу, який вивчається. Як зазначає Л. Данилова, розумову роботу, яку при цьому виконують учні, можна розглядати в такій послідовності:

- перед учнями ставиться проблема, питання, предмет для спостереження, порівняння, що примушує їх мислити, дає поштовх думці;
- аналізуються різні відповіді, висловлені при розгляді питання; відкидаються неправильні, доповнюються або уточнюються неповні й неточні, виводиться правильна відповідь;
- устанавлюються логічні зв'язки між окремими положеннями, роблять висновки й узагальнення, устанавлюється система нових знань.

Отже, від постановки питання, досліджу, спостереження вчитель, в евристичній бесіді веде учнів до порівняння й зіставлення, аналізу та синтезу, знаходження правильної відповіді і, нарешті, встановлення логічних зв'язків, виведення висновків і узагальнень.

Існує кілька різновидів методу бесіди, тому потрібно чітко виокремити місце евристичної бесіди серед них. Типовими для початкового навчання є такі види бесід: евристична, репродуктивна, узагальнювальна, контрольнокорекційна, аналітико-синтетична [5].

Орієнтовна структура евристичної бесіди, основні етапи її використання на уроках у початкових класах такі:

1. Актуалізація опорних знань.
2. Створення проблемно-пошукових ситуацій.
3. Спонування учнів висловити припущення щодо вирішення проблеми.
4. Вимога довести свою думку.
5. Спрямування розумової діяльності учнів, корегування відповідей.
6. Узагальнення й систематизація знань.

Вказана структура евристичної бесіди не є щось незмінне, раз і назавжди дане, необхідно творчо підходити до підготовки й проведення евристичної бесіди. Характер елементів структури визначається завданнями, які постійно треба вирішувати на уроці.

Важливе місце в підвищенні ефективності методу евристичної бесіди посідає знання її функцій. Оскільки евристична бесіда – один із методів навчання, то їй притаманні функції, які властиві взагалі методам навчання: освітня, розвивальна, виховна, мотиваційна, комунікативна тощо.

Висновки. Сутність евристичної бесіди навчання полягає в тому, що це є метод навчання, при якому учні в ході бесіди, старанно підготовленої вчителем, самостійно доходять запланованих висновків. Методу евристичної бесіди властиві функції, притаманні всім дидактичним методам: освітня, розвивальна, комунікативна (притаманна взагалі методу бесіди), виховна, проте провідну роль відіграє саме розвивальна, оскільки саме в розвитку самостійності мислення, вміння власними зусиллями досягати результату полягає потенціал евристичної бесіди. Евристична бесіда

має на меті спрямування учнів на активні роздуми, самостійне просування їх у за-
своєнні нових знань, висловлювання припущень про причини явищ, зв'язки між по-
няттями на основі порівнянь, логічних роздумів. Вона застосовується для розвитку
самостійності мислення, дослідницьких умінь, творчого підходу до справи.

Література

1. Балаєва Н.І. Активізація пізнавальної діяльності учнів на уроках у початкових класах / Н.І. Балаєва // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 278. – С. 8–10.
2. Борецький А. Активність у пізнанні / А. Борецький // Початкова школа. – 2006. – № 9. – С. 2–3.
3. Занков Л.В. Наглядность и активизация учащихся в обучении / Л.В. Занков. – М. : Педагогика, 1968. – 284 с.
4. Харламов И.Ф. Активизация учения школьников / И.Ф. Харламов. – Мн. : Народная асвета, 1970. – 158 с.
5. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи / О.Я. Савченко. – К. : Абрис, 1997. – 416 с.

НІКУЛОЧКІНА О.В.

УПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У ПРОЦЕС ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ЛАНКИ ОСВІТИ

Соціально-економічний розвиток України, тенденції євроінтеграції, світові процеси глобалізації та інформатизації суспільства визначають нові напрями і пріоритети розвитку початкової освіти. Учитель початкових класів стоїть біля витоків розвитку особистості дитини, його професійна діяльність має багато вимірів і напрямів, відрізняється багатоаспектністю та складністю. Готовність учителя до впровадження інновацій в освітній процес початкової школи – показник його педагогічної майстерності. Саме тому впровадження інновацій у навчально-виховний процес інститутів післядипломної педагогічної освіти – нагальна потреба.

Мета статті – схарактеризувати інновації в післядипломному педагогічному процесі й окреслити шляхи їх впровадження під час підвищення кваліфікації вчителів початкових класів.

На думку Л.Д. Покроєвої, “система постдипломної освіти, порівняно з базовою професійною, має свої переваги: вона менш інерційна, здатна швидко реагувати на перманентні зміни соціально-економічних і технологічних умов і, що дуже важливо, має постійний зв'язок з практикою” [3, с. 24].

Головне завдання системи післядипломної освіти – забезпечити якість освітнього процесу. Якість освіти – це “той нормативний рівень, якому має відповідати “продукція” галузі освіти” [2, с. 7]. Основна роль у її підвищенні, як підкреслює В.В. Олійник, “відводиться закладам післядипломної педагогічної освіти, які мають забезпечити можливість успішної реалізації означеного завдання – постійно підвищувати інтелектуальний і творчий потенціал працюючих педагогів, їх озброєння навичками професійної діяльності” [2, с. 7], здійснювати розвиток їх компетентностей (ключових, міжпредметних, предметних тощо).

Протягом тривалого часу, особливо на ранніх етапах розвитку людства, проблема впровадження інновацій була не такою гострою, як в індустріальну й постіндустріальну (інформаційну) епохи. Вона постійно актуалізувалася наприкінці ХХ ст., що зумовлено проривом у науково-технічному розвитку, радикальною зміною традиційних уявлень про світ, життя, його цінності, майбутнє цивілізації.

Однією з особливостей сучасної системи післядипломної педагогічної освіти є співіснування двох стратегій організації навчання – традиційної й інно-